సర్వీసు రిజిష్టరు

"ఇదిగో రామన్నా! బుద్ధుందా నీకు? నేను చెప్పిందేమిటి? నువ్వు చేసిందేమిటి?"

"మీరు చెప్పిందేనండమ్మగారూ! పరుపులు తీసి ఎండలో వేయమన్నారు. వేయబోతుండగా, మళ్ళీ వేసుకోవచ్చుగానీ బజారుకెళ్ళీ తలనూనెబుడ్డి తీసుకరమ్మన్నారు....."

"సర్లే- సంజాయిషీ చెప్పొచ్చావు. మరేం లేకపోయినా మాటలకు మాత్రం కొదువలేదు..."

కిటికీలోనుంచి రామన్నకు జరుగుతున్న మర్యాదను శ్రద్ధగా కనిపెడుతున్న వంటలక్క సీతమ్మ, లోపలికి వెళ్ళగానే అతణ్ణి పరామర్శించింది.

"ఇంతకు మునుపు నాకూ వద్దన జరిగిందిలే రామన్న మామా! ఆ కాడికి మనపాడే నయం. నిద్రలేచి ఎవరిముఖం చూచాడో ఆఫీసు జవాను. నెల రోజులప్పుడెప్పుడో చెప్పిన పని చేయలేదని విదిలించి పారేసింది. ఏం విద్దూరమో గానీ, తెల్లారినప్పటి నుంచీ అమ్మగారి వాలకమంతా అదోరకంగా వుంది. అంతెందుకు- తోటలోనుంచీ ఓ రోజాపువ్వు తెచ్చివ్వు. ఒకసారి వాసన చూచేసరికి అది మాడి మసైపోవాలి. ఒక రొప్పడమా, ఒక రోజడమా! దరిదాపుల్లోకి మనుషులు వెళ్తే విరుచుకపడిపోయిందన్న మాటే!"

నిజమే! లీలావతమ్మ మనసు మనసులో లేదు.

కానీ లీలావతమ్మ మనసు మనసులో లేకపోవడానికి నౌకర్ల అవిధేయత, భర్త ప్రవర్తన, బిడ్డల అవినయం లాంటివేవీ కారణాలు గావు. అలాంటి కారణాలవల్ల ఆమె ఇలా తల్లక్రిందులై పోవడమన్నది ఆ కుటుంబ చరిత్రలో అపూర్వమైన విషయం. అమాటకొస్తే నౌకర్లు గడగడ లాడటానికి లీలావతమ్మ క్రీగంటి దృక్కోణం నుంచీ ప్రసరించే నిశిత వీక్షణం ఒక్కటి చాలు. అమ్మగారి మాట జవదాటితే తమకు రానున్న ముప్పు ఎలాంటిదో ఆఫీసు జవాన్లకు క్షుణ్ణంగా తెలుసు. ఒక్క చూపుతో పనివాళ్ళను, ఒక్క నవ్వుతో భర్తను, ఒక్క మాటతో బిడ్డలను అదుపులో ఉంచుకోగలిగిన లీలావతమ్మలో హఠాత్తుగా యిలాంటి మార్పు పొడసూపిందంటే - అందుకు కారణం చెప్పుకోదగినంత గొప్పదే అయివుండాలి....

అదేమిటో నౌఖర్లకు అంతుపట్టడం లేదు.

బిడ్డల సంగతి అందుకు డిటోగానే వుంది.

వేసవి సెలవులు, సంతానమంతా యింటి దగ్గరే వుంది. పరీక్షలకోసం తెగ చదివి పుస్తకాల పైన్నే విరక్తి పుట్టి యిక మళ్ళీ కాలేజీ తెరిచేదాకా అక్షరం ముఖం చూడగూడదనుకొని ఒట్టు వేసుకున్న రవిబాబు, తల్లిగారి ధోరణికి అర్థం స్ఫురించక చివరికొక పుస్తకాన్నే శరణుగోరి తోటలోకి వెళ్ళిపోయాడు. రేడియో సంగీతానికి అనువుగా భరత నాట్యాలు నడిపే హైస్కూలు కుర్రాళ్ళు రాము, శేషూ గదిలో నక్కి కూర్చుని బుద్ధిమంతుల్లా పత్రికల్లో బొమ్మలు చూచుకుంటున్నారు. చిట్టచివరి పిల్లలిద్దరూ గాలి పీకల తూతూ మేళాన్ని గూడా కట్టిపెట్టి పెరట్లో మల్లె పందిరి

క్రింద గుట్టు చప్పుడుగా బొమ్మల పెళ్ళి చేసుకుంటున్నారు. ఎటొచ్చీ కానరాకుండా వున్నది పెద్దమ్మాయి సులోచన పొలకువ మాత్రమే! తలుపులు బిడాయించుకుని గదిలో మంచంపైన బోరగిల పడుకుని గొంతెత్తి ఏడువలేక - ఒకవేళ అలా ఏడవడమంటూ జరిగి, ఎందుకేడుస్తున్నావని ఎవరైనా అడిగితే కారణం బయటపడి చెప్పడానికి వీల్లేనిది గదా అన్న బెంగచేత ఆమె లోలోపలే కుమిలి పోతోందని ఆ కుటుంబంలో ఒక వ్యక్తికి మినహాయిస్తే మరెవ్వరికీ తెలియదు.

ఆ తెలిసిన వ్యక్తి లీలావతమ్మ.

ఆమెకైనా వెళ్ళి కూతుర్ని ఓదార్చ గలిగే పాటి నిబ్బరం కలగడంలేదు. నిబ్బరం మాట దేవుడెరుగు, ఓ వైపున ఆమెకు ఒళ్ళు మండిపోతోంది. ముంతపొగలాంటి కోపం మనోగహ్వర మంతటా నిండి నిబిడీకృతమై బయటపడే దారిలేక, లోపల తావులేక మనిషిని మల్ల గుల్లాలు పెడుతుంటే ఒళ్ళుమండకేం చేస్తుంది?

ఆ కోపంతోనే స్నానాల గదిలోకి వెళ్ళింది లీలావతమ్మ. బాయిలర్‌లో నీళ్ళింకా వేడెక్కలేదు. కోపాన్ని వెలి గ్రక్కడానికి అది నిస్సందేహంగా ఒక మంచి అవకాశమే. కానీ, అది మామూలుగా స్నానాలు చేసే వేళగాదు. పోనీ చన్నీటి స్నానం చేస్తే?

ఆ పనీ చేసి చూసింది లీలావతమ్మ. శీతోదక స్నానం వల్ల మనసుకాస్త నెమ్మదిస్తుందేమోనన్న ఆశ గూడా అడియాసే అయిపోయింది.

లోకంలో ఎన్ని జబ్బులైతే వున్నాయో, అన్ని చికిత్సలూ వున్నాయి. విరహతాపానికి సైతం వెయ్యిమందుల్ని సూచిస్తాయి ప్రబంధాలు. ఏ విధంగా చూచిన మానసికమైన వేదనకు మాత్రం మందులు మృగ్యమేమో! అప్పటికీ తన వూహ కందినంతలో ఏవో కొన్ని చిట్కాలు వాడి చూచింది లీలావతమ్మ. ప్రత్యేకించి పండుగలకు పబ్బాలకు కట్టుకునే పట్టుచీరలో ముస్తాబైంది. వేళగాని వేళలో శుభ్రంగా తలదువ్వుకుని కొప్పునిండా పువ్వులు తురుముకుంది. 'అబ్బే, నాకేం చింత! ఐనా యిప్పుడేం కొంపమునిగిపోయింది గనుక!' అన్న తెచ్చికోలు ఓదార్పుతో యింట్లో ఈ మూలనుంచీ ఆ మూలకు నాలుగైదు సార్లు బరాబరులు తిరిగింది. ఎంతచేసినా ఎదలో ముల్లులాంటి ఆ చింత మనోవీధిలో నిశ్చలంగా వుండనేవుంది.

లీలావతమ్మ మనస్సు యింతగా కోపఘూర్ణితం కావడానికి మూలకారణమైన వ్యక్తి పేరు విశ్వం. ఆ విశ్వ మన్నవాడు యింకా పాతికేళ్ళయినా నిండని కుర్రకుంక. ఎం.ఏ.పరీక్షలో క్లాసు తెచ్చుకున్నాడన్న మాటేగానీ అతగాడు లోకజ్ఞులవద్ద నేర్చుకోవలసిన పాఠాలు యింకా లక్ష వున్నాయి. అతణ్ణి చేదుమేయమని యిక్కడెవరూ చెప్పలేదు. కళ్ళకు గంతలుగట్టి ముళ్ళడొంకల్లో నడిపించలేదు. స్వకులంవాడని చేరదీసి, లేతగుండెలో గొప్ప భవిష్యత్తుకోసం ఆశలు ప్రోదుచేసి మంచి ముత్యంలాంటి పిల్లనిచ్చి పెళ్ళిచేయాలనుకోడమే తమ నేరం! ఒకవేళ తన కిష్టంలేదనే అనుకుందాం, తన అభిప్రాయాన్ని ఎందుకు స్పష్టంగా చెప్పగూడదు? తను పలానావారికి అల్లుడు కాబోతున్నట్టుగా వూళ్ళో వారందరూ తలపోసుకున్న తర్వాత అతడిప్పుడు యిలా పెడముఖం పెట్టి వైదొలగి దూరంగా వెళ్ళిపోడంలో ఆంతర్యమేమిటి? అప్పటికిదంతా అల్లాటప్పా వ్యవహారమనా అతడి ఉద్దేశం? అతగాడి కెన్ని గుండెలు?

లీలావతమ్మ చీటికీ మాటికీ కోప్పడే మనిషిగాదు. కానీ అభిమానానికి తగిలిన అవమానం అగ్గిపైన గుగ్గిలం లాంటిది. మనసులో మంటల్ని రగుల్కొల్పే

కోపాతిరేకానికి గురైన అనుభవం కలగడానికి - లీలావతమ్మ కిది రెండోసారి! మొదటిసారి యిరవై రెండేళ్ళ క్రితం యించుమించుగా యిలాంటి అనుభవమే కలిగిందామెకు-

* * *

లీలావతమ్మ కొత్తకోడలుగా కాపురంలో కుడికాలు పెట్టిననాటికి సుదర్శనంగారు ఓ గవర్నమెంటు ఆఫీసులో సామాన్య గుమాస్తా ప్రాయుడు.

కోడలుగా అత్తమామలకు, మరదలుగా బావగారికి, చెల్లెలుగా తోడికోడలికి సంతృప్తినీ, సంతోషాన్ని కలిగించినా కలిగించకపోయినా లీలావతమ్మ లీలలు భర్తకు మాత్రం అమందానందాన్నే కలిగించాయి. స్వగ్రామంలో వుండి సమష్టి కాపురంలో మెలగవలసిన అవసరంగాని, అవకాశంగానీ బొత్తిగా లేకపోవడంతో లీలావతమ్మకు ఆదినుంచీ తన దారి నిష్కంటకంగానే తోచింది. సుదర్శనంగారిలో రసికత్వం పాలు హెచ్చు. పదిమంది స్నేహితులు, ప్రపంచ విశేషాల పరిశీలన, సాహిత్య సంగీతాలపట్ల కొంత అభిరుచీ - యివన్నీ పై మెరుగులైతే, ఆఫీసులో ఆధిపత్యంకోసం అనంతకోటి ఉపాయాల అన్వేషణ అన్నది ఆయన వ్యక్తిత్వంలోని లోవెలుగు. అందుకు తగ్గట్లు- ఇల్లు చక్కదిద్దుకునే వంతు మాది - జగత్తును జేబులో వేసుకునే వంతు మీది- అన్నంత నిష్కర్షగా బాధ్యతల్లో భాగపరిష్కారం చేసి పెట్టగల భార్య దొరికితే ఏ భర్తమాత్రం సంతోషించడు?

సుదర్శనంగారిని అమాయకుడని చెప్పడానికి వీల్లేదుగానీ, అనేక విషయాలను గురించి స్వంతంగా ఆలోచనకు పూనుకుని బుర్రకు శ్రమ కలిగించుకోడం ఆయన స్వభావానికి విరుద్ధం. ప్రత్యక్షంగా తలతో సంబంధంలేని విషయాలపైన తన విశ్వాసాని కెక్కినవారి మాటను వేదవాక్యంగా తీసుకోడమే ఆయన తత్వం. పెళ్ళయిన క్రొత్తలో ఆయన ఆ పెళ్ళిమూలంగా తనకు సంఘంలో ఓ విశిష్టస్థానం లభించినట్టు కలైనా కనలేదు. విచిత్ర మేమిటంటే, ఒకనాడు కలైనాకానిది అనతికాలంలో ఆయన పాలిటికి నిఖార్సయిన నిజంగా భాసించింది. అలా భాసించడానికి లీలావతమ్మ కృషితోబాటుగా పరిస్థితులు గూడా కలిసివచ్చాయి.

పెళ్ళిని గురించి ముక్తసరిగా ఓమాట చెప్పమని అడిగితే, ఎవరోగానీ ఒక అనుభవజ్ఞుడు 'ప్రతివ్యక్తీ ఎప్పుడో తప్పనిసరిగా తల ఒగ్గవలసిన ప్రమాదం' అన్నాడు. అందులోని అతిశయోక్తిని మినహాయిస్తే వివాహాన్ని జీవితంలోకి గొప్ప మార్పును తీసుకొచ్చే సంఘటనగా ఒప్పుకోక తప్పదు. లీలావతమ్మ లీలాకుమారిగా వున్న రోజుల్లో పెళ్ళినిగురించి, ఎక్కడో తనకు తెలియకుండా అజ్ఞాతంగా పుట్టి పెరుగుతున్న భర్తను గురించి ఎలాంటి పగటి కలలుగన్నదో మనకు తెలియదు. అయినా ఒకవిధంగా వూహించడానికి ప్రయత్నించ వచ్చు - ఒక కొలను, చుట్టూరా పుష్పవాటిక, ఆ పరిసరాల్లో అందమైన మేడ, ముంగిట వాలుకుర్చీలో ఒక నవయువకుడు. అతడు పొడుగరి. స్థూలకాయుడుగాదు. తెల్ల జామపండువంటి దేహచ్ఛాయ గలుగువాడు. ధవళ మల్లీకోరకముల దంతపంక్తి గలుగువాడు. మనసుపడి పులి పాలు తెచ్చి యిమ్మన్నా వెనుదీయని ధైర్యసాహసాలు గలిగినవాడు. 'నీకు దక్కితి, నీవు నాకు దక్కితివి, సాగిపోదామింక సరగున మనము' అంటూ

సుఖలోకాల్లో కొత్త కొత్త పుంతల వెంట తనను తనవెంట త్రిప్పుకునేవాడు ఆయిన భర్తకోసం ఎదురుతెన్నులు చూచివుంటుంది లీలావతమ్మ. ఆమె అదృష్టవంతురాలు. ఇంచుమించుగా అలాంటి భర్తే లభించాడామెకు! కానైతే అతడు తానాశించినట్టుగా ఒంటరిగా మాత్రం లేడు. (లీలావతమ్మ వూహలో) సరోవరం మధ్యలో తామర పువ్వు, దాని చుట్టూ ముండ్లనాచు.

"మా అబ్బాయి, మా అబ్బాయి" అంటూ కొందరు,

"మా తమ్ముడు, మా అన్నయ్య" అంటూ కొందరు-

"మా మామయ్య" అంటూ మరికొందరు-

ఈ సమూహంలో తన భర్త కింతవరకూ ప్రత్యేకమైన జీవితం లభించినట్టులేదు!

"చూడమ్మా లీలా! వాడసలే అబ్బనాకారపు మనిషి. వేళకు పట్టెడన్నం పెడితే వాడింకేమీ అడగడు. ఆలస్యం జరిగితే ఆనారోగ్యం దాపురించినట్టే...." అంటూ ముసలావిడ-

"వాడు లేనిదే మాకు పండుగల్లేవు. ఒకవేళ వాడు బద్ధకించినా నువ్వయినా బలవంతంచేసి ఏడాదికి నాలుగైదుసార్లు వచ్చిపోతుండాలి...." అంటూ బావగారు-

"నాన్నగారు, పెద్దన్నయ్య చల్లగా వున్నంతవరకూ మాకు చిన్నన్నయ్య పెట్టుపోతలు అక్కర్లేదులే చిన్న వదినా! అప్పుడప్పుడూ మీరు మా యిళ్ళకు వచ్చిపోతుంటే చాలు" అంటూ యింటబుట్టిన ఆడు పడుచులు-

అభిమానాలు, మమకారాలు అన్నీ తమ సొత్తే అయినట్టు అప్పగింతల పాట మినహాగా అంత పనీ చేశారు.

"వీళ్ళు పీక్కుతినే వాళ్ళలా వున్నారే తల్లీ! ఎరగకపోయి యిచ్చామే లీలా! బిడ్డ గతేమౌతుందో గదరా దేవుడా?" అంటూ కంటనీరు పెట్టుకుంది లీలావతమ్మ మేనత్త.

లీలావతమ్మ మేనత్తకు బిడ్డలులేరు. పుట్టని బిడ్డలపైన పెట్టవలసిన మాతృవాత్సల్యాన్నంతా ఆమె మేనకోడలికి మీదు కట్టింది. పెంచిన మమకార మేమో పాపం! భర్తకు రెండో పెళ్ళి చేసిన ఆడదిగూడా అలా దురపిల్లి వుండదు.

వివాహ జీవితం ప్రారంభమైన కొత్తలో ప్రహ్లాదుడి భక్తిపారవశ్యంతో సరిపోల్చదగిన ప్రణయ పారవశ్యంలో వుండిపోయిన సుదర్శనంగారికి యితరుల్ని గురించి ఆలోచించే అవకాశం సమకూరింది గాదు. ఆ తన్మయత్వంలో నుంచీ తేరుకునేసరికి ఆయనకు కనిపించిన వారు భార్యవైపు బంధువులు. వాళ్ళు అదృశ్యలోకాల్లో నుంచీ మానవ ప్రపంచంలోకి దిగి వచ్చిన కొత్తరకం నమూనాల్లా వున్నారు. కంటికి కనిపిస్తారే గానీ, కళ్ళు మూసుకుంటే వాళ్ళక్కడున్నందుకు గుర్తుగా కించిత్తు సవ్వడైనా వినరాదు. శత్రురాజ్యాల్లోకి ప్రవేశించిన గూఢచారుల్లా అంత గుంభనగా వుంటారు. మానవుడు కట్టిన గుళ్ళకూ గోపురాలకూ వాళ్ళెంత దగ్గరగా వుంటారో, దేవుడు సృష్టించిన మానవులకు అంతదూరంగా వుంటారు. ఆచారపరాయణత్వం ఎంత యెక్కువో కలుపుగోలుతనం అంత తక్కువ. వాళ్ళకు మౌనభంగం కలగజేయడం కన్నా నాట్లు పెట్టి మందు దట్టించి పాషాణాలనైనా భేదించడం సులభం! విశ్వ ప్రయత్నం చేసి అంతపనీ చేశాముపో కొండ పేటలో రాతినెరియలోనుంచీ బయటకు పొడసూపిన వృక్షాంకురంలా ముడివడిన పెదవుల కదలికలనుంచీ మందస్మితంలో దశాంశమైనా చేయని కాంతిలేశంఒకటి యిట్టే కనుచూపున కికురించి మాయమౌతుంది....

సుదర్శనంగారు ఆశ్చర్యపడ్డారు. ఆ ఆశ్చర్యాన్ని ఏకాంతంలో భార్య సాన్నిధ్యంలో వెళ్ళగ్రక్కారు గూడా!

"చూడు లీలా! మరేమీ అనుకోకపోతే ఓ మాట చెప్పాలని వుంది. మనుషులంగా పుట్టిన తరువాత బ్రతికిన నాలుగు రోజులు ఆడుతూ పాడుతూ ఆనందంగా బ్రతక గూడదూ! ఏవో రాజ్యాలు పట్టదలచుకున్నవాళ్ళకుమల్లే ఆ మౌనమేమిటి? ఐశ్వర్యాలన్నీ ఒకవెత్తయితే జీవనోత్సాహం ఒకటి మాత్రమే ఒక ఎత్తుగదా! పోనీ, వయసుమళ్ళిన వాళ్ళసంగతి వదిలేద్దాం. పరుగిడుతున్న పామును తరిమి పట్టుకునే వయస్సులో వున్న మీ తమ్ముళ్ళు ఇలా కళ్ళు తెరచుకునే నిద్రపోవడమెందుకో నా కర్థంగాదు. మా యింట్లో మేమిలా కాదబ్బా! నాన్నగారూ, అన్నయ్య, బావ లెవరైనా వస్తే వాళ్ళు, వాళ్ళతోబాటుగా నేను- అందరమూ కలిసి పేకాటకు కూర్చునేవాళ్ళం! పెద్దా చిన్నా అన్న తారతమ్య విచక్షణ లేదనుకోవద్దు. అడ్డుగోడల్లేకుండా హాయిగా కాలం గడిపేవాళ్ళమంతే! ఆ సంబరాలే వేరు! ఆ సందడే వేరు....."

లీలావతమ్మ అభిమానవంతురాలని చెబుతే చాలందు. ఆమె వ్యక్తిత్వానికి తీవ్రమైన స్వాభిమానమే పునాది అని చెప్పడం సమంజసంగా వుంటుంది. భర్త తన వాళ్ళను గురించి ఈసడింపుగా మాట్లాడిన రాత్రి ఆమెకు కన్ను పొడుచుకున్నా నిద్రపట్టిందిగాదు. 'అయ్యో, నత్తగుల్లల్ని ఎరుగరా?' అంటూ కొంగలు హంసల్ని ఎగతాళి చేశాయట! మునుపటి కెవరో బెస్తవాడు పువ్వుల బజారులో వెళ్తూ 'అబ్బే, కంపు కంపు' అంటూ ముక్కులు మూసుకున్నాడట! వెకిలితనానికి ఆటపట్టయిన కుటుంబంలో పుట్టిన తరువాత ఆ సుగుణం ఈయనలో మాత్రం ఎందుకుండకపోతుంది? ఎదుటివారి పెద్దమనిషి తరహా ఎలా అర్థమౌతుంది?

మరునాటి వుదయం కాస్త తొందరగానే నిద్రలేచిన సుదర్శనంగారికి లీలావతమ్మ ముఖం అరుణోదయ సమయంలో పూర్వదిశాంగన వదనంలా కమిలిపోయివున్నట్టు కనిపించింది. భార్యముఖం జేవురించడానికి కారణమేమిటో ఆయన వూహకు అందిందిగాదు.

*　　　*　　　*

నాటికీ నేటికీ పరిస్థితుల్లో ఎంతో మార్పు వచ్చినమాట నిజం.

ఆశించనంతకంటే ముందుగా సుదర్శనంగారికి ప్రమోషన్లు వచ్చాయి. ఆఫీసుకంతటికీ తనే అధికారి కావడం జరిగింది. సమాజంలో హోదా పెరిగింది. పిలిస్తే పలికే నౌకర్లు. కాలింగ్ బెల్ మ్రోతకోసం కాసుకుని కూచునే బంట్రోతులు- పనులకోసం, ప్రాపకంకోసం యింటిచుట్టూ తిరిగే గొప్పవాళ్ళు. ఉద్యోగంలో ఉన్నతి మూలంగా దూరప్రాంతాలకు బదిలీలు. అక్కడివాళ్ళకు సుదర్శనం గారొకప్పుడు గుమాస్తాగా పనిచేశారనిగానీ, వాళ్ళ నాన్నగారు రిజిష్టరాఫీసులో దస్తావేజులు వ్రాసి చేసిన సంపాదనతో కొడుకులను చదివించాడనిగానీ తెలియకపోవడం - మున్నగు పరిణామాలన్నీ సుదర్శనంగారిపైన బాగాపనిచేశాయి. సూర్యోదయం ఆయన కంటబడి చాలా కాలమైంది. ఎనిమిదికో, తొమ్మిదికో నిద్రలేచి, నింపాదిగా స్నానపానాలు, భోజనాదులూ ముగించి, మిట్టమధ్యాహ్న వేళ కార్యాలయంలో ఎలక్ట్రిక్ పంకాక్రింద సేదదీరి, ఆఫీసు టైంలో యింకా మిగిలివున్న వ్యవధిని క్రింది ఉద్యోగుల్ని

గదమాయించడానికి వినియోగించి, ఆఫీసునుంచి అలాగే ఏ క్లబ్బుకో, సమావేశానికో, సినిమాకో వేంచేసి, దాదాపుగా అర్ధరాత్రి సమయానికి యిల్లుచేరుకునే అనుదిన కార్యక్రమంలో సుదర్శనం గారికి వెనుతిరిగి తమ జీవితాన్ని సింహావలోకనం చేసుకునే అవకాశాలు లభ్యంకావు. భాషలో అభినివేశం గడించిన తర్వాత హల్లుల్లో అక్షరక్రమం మరచిపోయిన పండితుడిలా ఆయన తననుంచీ ఎవరెవరు ఎంతెంత ఆశించారన్న విషయాన్ని విస్మరించారు. ఆసలలాంటి తలపులకే ఆయన హృదయంలో చోటు దొరికిందిగాదు. పదిహేనేళ్ల క్రితం తండ్రిగారు పోయారు. సుదర్శనంగారు ఒంటరిగా వెళ్ళివచ్చారు. కన్నతల్లి అంతిమయాత్రా సందర్భంలో ఆమాత్రమైన చేయలేకపోయారు. తమ్ముడు ఒకానొక వూళ్ళో వున్నాడనుకుని అన్నగారు తంతి యిస్తే - తమ్ముడికి ఆ వూరినుంచీ బదిలీవచ్చి ఆరు మాసాలైంది. తంతి సకాలానికి చేరిందికాదు. సుదర్శనంగారి అక్కచెల్లెళ్ళ భర్తలు ఉద్యోగాలు చేసేవాళ్ళు కాదు. కనుక వాళ్ళ చిరునామాలు మారవు. కానీ, తమ చిరునామా మారినప్పుడల్లా బంధువులకు జాబులు వ్రాస్తూ కూచునేపాటి ఓపికగానీ, తీరికగానీ సుదర్శనంగారికి లేదు. వాళ్ళు వస్తే రావచ్చు. వచ్చి కొంతకాలం వుండి పోవచ్చు. తనకేమీ అభ్యంతరంలేదు. కానీ వాళ్ళెందుకో రావడం మానేశారు.

వచ్చినప్పుడు వాళ్ళకెలాంటి మన్నన లభించిందో సుదర్శనంగారికి తెలియదు.

అప్పుడప్పుడు శుభలేఖలు కొన్ని టేబిలుపైన కనిపించేవి. ఎంతగా పెళ్ళికి రాదని తెలిసినా, మరెంతగా తమ కిష్టంలేకపోయినా మేనల్లుళ్ళకు, మేనకోడళ్ళకు పెళ్ళిళ్ళు జరుగుతున్నప్పుడు మేనమామకు ఆహ్వానం పంపకపోవడం సముచితంగా వుండదని ఆవతలవాళ్ళ ఉద్దేశం. 'అరే, యిదప్పుడే పెళ్ళి కెదిగిందా?' 'వీడికప్పుడే పెళ్ళా?' అనుకునేవాడు సుదర్శనంగారు. ఒక్కొక్కప్పుడు సుదర్శనంగారి ఆశ్చర్యమే వధువుల పాలిటికి, వరుల పాలిటికి పెళ్ళికానుకగా పరిణమించేది. ఎందుకంటే, కొన్ని ఆహ్వానాలు తీరా శుభకార్యమైన తర్వాత పది పదిహేను రోజులకుగానీ ఆయన కంటబడేవిగావు.

వచ్చిన మార్పు సుదర్శనంగారి పైకి ఎంత తాపీగా వచ్చిందో, లీలావతమ్మ పైకి అంత ఉధృతంగా వచ్చింది. మార్పును తీవ్రంగా ఆభిలషించడం చేతనేగావచ్చు, కేవలం తన ఆత్మశక్తిమూలంగానే సిద్ధించినట్లు లీలావతమ్మ ఆనుకోగలిగింది. ఇప్పుడామెకు బీరువానిండుకూ చీరలున్నాయి. ఇనప్పెట్టెలో దండిగా నగలున్నాయి. ఆమె సుదర్శనంగారిని డబ్బడగదు. ఇంకా ఆయనే ఆమెనడిగి అవసరం వచ్చినప్పుడు పదో పాతికో తీసుకుంటాడు. కాలేజీలో చదువుకుంటున్న కుమారుడు తల్లికే వ్రాసి డబ్బు తెప్పించుకుంటాడు. పేరంటానికి ప్రక్కవీధికి వెళ్ళాలన్నా యింటిముంగిటకు రిక్షాబండి వచ్చి నిలుస్తుంది.

ఇంతగా మందీ మార్బలం లేనిరోజుల్లో కూతురు ఒంటరిగా వుండి పోతుందన్న బెంగతో లీలావతమ్మ తండ్రి అల్లుడి గృహంలోనే మకాం పెట్టాడు. సుఖాల్లోనైనా కష్టాల్లోనైనా భర్తను అనుగమించడమే భార్య ధర్మంగనుక లీలావతమ్మ తల్లిగూడా ఆ పనే చేసింది. మేనత్తకు అంతకన్నా గత్యంతరం లేకపోయింది. మిగిలినవాళ్ళు తమ్ముళ్ళిద్దరు. వాళ్ళను ప్రయోజకులుగా చేసి, లోకానికి చూపించాలని లీలావతమ్మ ఎంతగా పాటుబడిందో అంతగా విధి ప్రతికూలించింది. అక్కడా యిక్కడా ఏవో చిన్న

ఉద్యోగాలు చేస్తూ వాళ్ళక్కడే తమ తమ ఆలుబిడ్డలతో సంసారాలు నడిపిన మాట నిజమే. అయినా, ఆ కాపురాలు బ్రాంచాఫీసుల్లాంటివి. హెడ్ ఆఫీసు అండదండలు, ఆదరాభిమానాలు పుష్కలంగా లభించకపోయి వున్నట్టయితే ఆ బ్రాంచాఫీసుల్ని ఎన్నడో మూసివేయవలసివచ్చేది!

ధ్యేయం సిద్ధించిన తరువాత, యిక ఆశించవలసిందేమీ కనిపించక లీలావతమ్మ మహారాణి గుల్నారులా జీవితంలో ఉప్పూకారం కోసం ముఖం వాచిపోయి వుండవలసింది. ఆ పరిస్థితినుంచి తప్పించి, మళ్ళీ కాలమే ఆమెను అనుగ్రహించింది. మొదటి ప్రణాళికను విజయవంతం చేయగలిగిన ఆత్మవిశ్వాసంతో ఆమె తన ధ్యాసను కొడుకుల చదువుపైకి, కూతురు పెళ్ళిపైకి మళ్ళించి ద్వితీయ ప్రణాళికకు పథకం తయారు చేయడంలో నిమగ్నురాలైంది. చదువులకేమి, డబ్బుంటే అవి మంచినీళ్ళ ప్రాయం! వచ్చిన చిక్కల్లా పెళ్ళిదగ్గరే! తెల్లనివన్నీ పాలనుకోగూడదు. పైపై మెరుగులు చూచి మోసపోగూడదు. చేతులుకాలిన తర్వాత ఆకులు పట్టుకోగూడదు!

సంబంధాలు తీసుకురాని దోషం సుదర్శనంగారిది గాదు. ఫైళ్ళమీద తన అభిప్రాయాన్ని వ్రాసి పైవాళ్ళ పరిశీలనకోసం పంపుకోడం ఆదినుంచీ ఆయన చేస్తున్న పనే! ప్రతి సంబంధమూ లీలావతమ్మ నిశిత పరీక్షకు గురైంది. నచ్చలేదన్న ఆఖరు నిర్ణయంతో ప్రతి ఫైలు తిరుగుదారి పట్టినకొద్దీ సుదర్శనం గారిలో చిరాకు ఎక్కువైంది.

ఐనా లీలావతమ్మ మాత్రం ఏం చేస్తుంది? నాలుగు సంవత్సరాలపాటు గాటిలో కట్టేసుకుని, బండి మడకాలాంటి సేద్యం పనులు చేసుకోవడానికి అవసరమయ్యే కోడెల్ని బేరమాడ్డం చూడాలి! కొమ్ముvాటం బాగుందా, నడుములో సత్తావుందా, సుళ్ళున్నాయా, బాగా నెమరు వేస్తుందా అంటూ వెయ్యి జాగ్రత్తలు తీసుకుంటారు. మరిక్కడ మాత్రం అల్లుడు తేరగా దొరకడం లేదుగదా! సంచులతో కాసులు కుమ్మరించాలిగదా! ఆదమరిస్తే కొంపమునగదూ!

ఒక సంబంధమైతే నూటికి నూరుపాళ్లు కుదిరినట్టే తోచి, చివరి కొక్కలా పాయింటుతో బెడిసిపోయింది. కుర్రవాడు అందగాడే! విద్యాధికుడే! కాలుమీద కాలువేసుకుని తిన్నా తరిగిపోని ఆస్తిపాస్తులున్నాయి. అన్ని శుభలక్షణాలకు తలమానికంగా తండ్రి కొక్కడే కొడుకు. తల్లి అతడి చిన్ననాడే చనిపోయింది. అంతా బాగానేవుంది. కానీ, పుట్టు పూర్వోత్తరాల సంగతి వాకబు చేయగా ఓ దారుణమైన విషయం బయటపడింది. ఆ కుర్రాడి తల్లి భర్తపోరు పడలేక ఆత్మహత్య చేసుకుందట! అది తరతరాలు తుపాకులు చేతబట్టి ఆరణ్యాల్లో వేటకువెళ్ళే కుటుంబమట! మృగాలను వేటాడేవాళ్ళకు మనుషులొక లెక్కా!

శివ ధనుర్భంగం మానవసాధ్యం కాదేమో ననుకున్న జనకమహారాజులా సుదర్శనంగారు దిగులుపడిపోతున్న సమయం. లోకం గొడ్డుపోలేదు. ఇదిగో నేనున్నాను-అన్నట్టుగా రంగంలో విశ్వం ప్రత్యక్షమయ్యాడు!

అల్లుడికి అవసరమైన మంచి లక్షణాలు కొన్ని విశ్వంలో వున్నమాట నిజమే! కానీ ఈ సంబంధంలోనైనా బొత్తిగా లోపాలు లేవని చెప్పడం సాధ్యం గాదు. పోనీలెమ్మని సరిపెట్టుకోదలచింది లీలావతమ్మ.

'మీరు సరి పెట్టుకోడంతో ఏమయింది! నాకూ సరిపడాలిగదా!' అన్నట్టు అతడిలా చడీ చప్పుడూ లేకుండా చల్లగా జారుకోగలడని లీలావతమ్మ కేంతెలుసు?

సుదర్శనంగారు యింటికి రాగానే ఆమె చెప్పదలచుకున్న నాలుగు మాటలూ ఘాటుగా చెప్పేసింది.

"ఏమిటండీ మీరు! ఏం జరుగుతుందో తెలుసా మీకు? ఎరుగకపోయి మన చాప క్రిందికి మనమే నీళ్ళు తెచ్చుకున్నట్టయింది. ఆ కుర్రాడు మన సంబంధం తన కిష్టంలేదని చెబుతున్నాడట! ఇలాంటి బుద్ధిమంతుడు మరొకడు దొరకడని గాదు కానీ, యిప్పుడు లోకు లేమనుకుంటారు? ఏ లోపాన్ని గమనించి యితగాడు మన సంబంధం వద్దంటున్నాడు? ముసుగులో గుద్దులాటలు మనకు పనికి రావు. నిక్కచ్చిగా నిలదీసి అడిగి తెలుసుకోవాలి మీరు....."

విశ్వంకోసం కబురు వెళ్ళింది. మనిషినే వెంటబెట్టుకురమ్మని జవానును పంపితే - అతగాడు ఉత్తరం తీసుకొచ్చాడు.

"పూజ్యశ్రీ సుదర్శనంగారికి నమస్కారాలతో విశ్వం వ్రాసుకున్నది-

కొన్ని అవాంఛనీయ పరిణామాలవల్లనే గావచ్చు - నా ప్రవర్తన అపార్థానికి గురైంది. నాపరిస్థితుల్ని వివరించి చెప్పుకుంటే మీరు నన్ను మన్నించగలరని నాకు తెలుసు. ఎట్టయెదుట కూర్చుంటే వాటిని మీకు నేను ఒక క్రమంలో చెప్పలేకపోవచ్చు. ఎలాంటి అవ్యాప్తి, అతివ్యాప్తి దోషాలు లేకుండా సంజాయిషి చెప్పుకోడానికే ఈ ప్రయత్నం.

మీలాంటివారు ఆశలు పెట్టుకోడానికి నేను తగనేమోనన్న అభిప్రాయం నాకాదినుంచీ కద్దు. అందుకు కారణాలు లేకపోలేదు. నేను సామాన్యమైన కుటుంబంలో పుట్టాను. ఎంత సామాన్యమైన కుటుంబమో మీ రూహించలేరు. నేను పుట్టిన రోజుల్లో ఏపూట కాపూట గడవడమే బ్రహ్మాండంగా వుండేది. మా నాన్నగారికి ఒక్క తమ్ముడు - నలుగురు చెల్లెళ్ళు. మేనత్తల్లో పెద్దవాళ్ళ కిద్దరికీ ఆపాటికే పెళ్ళిళ్ళు జరిగాయి. మా నాన్నగారు పల్లెటూళ్ళో వీధిబడి చెప్పేవారు. మా చిన్నాన్న కొద్దిపాటి పొలం కౌలుకు చేసేవాడు. నేను పుట్టిన సంవత్సరం మా నాన్నగారి వీధిబడిని ప్రభుత్వం గుర్తించి, వందరూపాయల గ్రాంటు యిప్పించింది. మా చిన్నాన్న కౌలుకు చేస్తున్న పొలంలో మా వాటాకు నాలుగు గోనెల బెల్లం వచ్చి, ఆయేడు గోనె బెల్లం యాభైరూపాయలు పలికింది. అందువల్ల కుటుంబంలో నేను అదృష్టవంతుడినన్న భావం కలిగింది. క్రింద పెడితే కందిపోతానేమో నన్నంత సుకుమారంగా వాళ్ళు నన్ను పెంచి పెద్దజేశారు.

అప్పటికి నాకు నాలుగేళ్ళ ప్రాయముంటుందేమో! కొండక్రింద మిట్టపల్లాల నేల ఒకటి మా నాన్నగారి పేరిటికి పట్టా వచ్చింది. ఉదయం లేవగానే యింటిల్లిపాదీ అక్కడకు వెళ్ళిపోయేవాళ్ళం. నన్ను చెట్టుక్రింద కూర్చోబెట్టి ఆడా మగా భేదం లేకుండా మావాళ్లు గొడ్డళ్ళతో, గునపాలతో నేలను చదును చేసేవారు. మధ్యాహ్నమయ్యేసరికి మా అమ్మ పెద్ద తట్టతో అన్నం తీసుకొచ్చేది. ఆ విధంగా చదునైన నేలలో మా బాబాయి నిలువులోతు గుంటలు తీసి మామిడి మొక్కలు పాతాడు. మా పిన్నమ్మ, మేనత్తలు అరమైలు దూరంనుంచీ నెత్తి పైన నీటి కడవలు మోసి ఆ మొక్కల్ని కాపాడారు. ఎందుకు చెబుతున్నానంటే - ఆ మామిడితోపు మహసూలే గనుక లేకపోతే నా చదువు కొనసాగేదిగాదు.

మా బాబాయికి ముగ్గురూ ఆడపిల్లలే పుట్టారు. నా కిద్దరు తమ్ముళ్ళున్నారు. మీరొకసారి మా ఇంటికి వెళ్ళి చూస్తే ఆ యింట పుట్టిన కుర్రవాడు ఎం.ఎ.దాకా

చదువుకోగలిగి వుంటాడని అనుకోలేరు. మావూరి పరిసారాల్లో కట్టెకోసమనీ, కంపలకోసమనీ మాయింటి ఆడపడుచులు ఎక్కిదిగని గుట్టల్లేవు. కుటుంబాన్ని ఉద్ధరించడానికి నేనొక్కణ్ణి చదువుకుంటే చాలునని తమ్ముళ్ళిద్దరు చదువులు మానుకున్నారు.

కానీ నేలనున్నవారు నేలనే వుండరు. మంచిరోజులు దగ్గరలో వున్నాయన్న ఆశ లేకపోతే లేమిని భరించడం అసాధ్యం. పోయిన సంవత్సరం మా మామిడి తోపులో బావి పడుతుందని ఎవరో చెప్పారు. ఆశ దొడ్డది. అది ఎంతటి సామాన్య మానవుల చేతనైనా గొప్పకార్యాలు చేయిస్తుంది. కూలీలను పెడితే ఆరు మాసాలకైనా పూర్తికాని బావి త్రవ్వకం మూడు మాసాలకే పూర్తయింది. నాలుగో మట్టులో నీళ్ళు కనిపించాయి. ఓ పంపుసెట్టు తగిలిస్తే దాని క్రింద బంగారం పండుతుంది.

ఇవి నా పరిస్థితులు.

ఇలాంటి బాధ్యతలను భుజానమోస్తూ నేను నా జీవితంలోకి రాబోతున్న అర్ధాంగిని ఏమాత్రం సుఖ పెట్టగలనో తెలియదు. ముచ్చటైన బంగాళాలో చిన్న స్టౌమీద వంటచేసి పెట్టటం మినహాగా మరొక అదనపు బరువును స్వీకరించనొల్లని యిల్లాలు లభ్యమైతే - మా కుటుంబం సంగతి వెన్నపడుతుండగా పగిలిపోయిన బాన చందమౌతుంది. అలాగని నేను మావాళ్ళ కేదో పెన్నిధిని త్రవ్వితలకెత్తబోతున్నానని గాదు. సిరిసంపదలకన్నా, భోగభాగ్యాలకన్నా మమకారాలను, ఆత్మీయతలను ప్రాణప్రదంగా చూచుకోగలిగితే చాలు.

ఇంతకు మించి నేను చెప్పగలిగిందేమీ మించి లేదు. మీరు పెద్దలు. విజ్ఞులు. మిగిలిన నిర్ణయాలు మీకే వదిలేస్తున్నాను....."

నాలుగు రోజులు తర్వాత ఓ ఆదివారం నాడు మధ్యాహ్న భోజనానంతరం మేడ పైన గదిలో విశ్రాంతి తీసుకుంటున్నారు సుదర్శనంగారు. కత్తివేటుకు నెత్తురు చుక్క లేని ముఖంతో భర్తగారి భేటికి వెళ్ళింది లీలావతమ్మ.

"జనానావారి నిర్ణయమేమిటో తెలిసింది గాదే!" అన్నారు సుదర్శనంగారు.

"ఏం చెప్పమంటారు? కొరివితో తల గోక్కున్నట్టుంది! ఆ కుర్రాడు దీని కేదో మచ్చుమందే చల్లినట్టున్నాడు. ఇంత చిన్న వయస్సులో అలాంటి గొప్ప బాధ్యతలు మోయలేవే పిల్లా అంటే వింటేనా! అపర సావిత్రిలా బయల్దేరింది. పోనీలెండి. ఎవరి కర్మకు ఎవరు కర్తలు...."

"అమ్మాయి కెలాగైనా నచ్చజెప్పి ఆ ఫిరంగికోట వాళ్ళ సంబంధమే నిశ్చయించ గూడదా లీలా!" ఆలోచిస్తూ అడిగారు సుదర్శనంగారు.

"ఆ మనుషుల్ని వేటాడే వాళ్ళకా పిల్లని ఇవ్వడం?" తీక్షణంగా ప్రశ్నించింది లీలావతమ్మ.

"ఒక్కొక్కరికీ ఒక్కొక్క విధంగా ప్రసిద్ధి వస్తుంది. సహజమే! ఓ విధంగా చూస్తే లోకమంతా మా ఆఫీసులాగే వుంది. ఓ గుమాస్తా ఆలస్యంగా తప్ప ఆఫీసుకు రాడు. వేరొకడికి పనిచెబితే ప్రాణాలు పోతాయి. ఇంకొకతనికి లంచాలంటే పోయిన ప్రాణాలు లేచి వస్తాయి. వాళ్ళు వాళ్ళు ఎన్నుకున్న పద్ధతుల్లో వాళ్ళకు కాలం హాయిగానే గడచిపోతున్నట్టు తోస్తుంది. వాళ్ళకు సంబంధించిన బ్లాక్ మార్కులు, రెడ్

ఎంట్రీలు ఎప్పటికప్పుడు ఓ పుస్తకంలో నమోదు చేయబడుతూ వుంటాయన్న విషయం వాళ్ళకెందుకు అర్థం కాదో తెలియదు. అవసరం వచ్చినప్పుడు ఆ పుస్తకాన్ని తిరగవేయడం జరుగుతుంది. చేసుకున్న వాళ్ళకు చేసుకున్నంత! అనుభవించక తప్పుతుందా లీలా?"

లీలావతమ్మ తెల్లబోయింది. తెల్లబోతూ భర్త ముఖంలోకి పరిశీలనగా చూచింది. ఆ ముఖంలో కోపంలేదు. తొందరపాటులేదు. ఆయన చిత్రహింసకు గురైన తర్వాత అపరాధాన్ని బయట పెట్టిన నేరస్తుడిలా వున్నాడు.

♦ జ్యోతి, మాస పత్రిక, 1966 ♦